

SZÁNTAI LAJOS - MILLISITS MÁTÉ

A Soroksári Vasöntöde építéstörténete

A Soroksári Vasöntöde építése az egyik jellemző példája az 1950-es években történt nehézipari beruházásoknak Budapest területén. 1950-ben az akkori XX. kerület déli határán a Vörös Október Termelőszövetkezet tulajdonát képező 20 hektáros területet jelölték ki a Fémáru és Szerszámgyépgyár öntödéjének felépítésére. A terület kiválasztásában szerepet kaphatott mind a Budapest-Kelebia vasútvonal, mind az 5-ös és 51-es utak közelsége és a főváros jó megközelíthetősége is. Mivel az öntöde leendő telephelye még Budapest határán belül volt, ezért a dolgozók városi tömegközlekedéssel (autóbusz, HÉV) jól meg tudták közelíteni.

Soroksár története majd 1000 évre nyúlik vissza. Sok viszontagság után fejlődése a 18. században a sváb katolikus földművesek betelepítése után indul meg. Lakóinak túlnyomó többsége még a 19. század végén is németajkú, akik főleg a mezőgazdaságban dolgoznak. Az első világháború után sok magyar költözött ide az ország elcsatolt területeiről is. A 20. század első felében is megőrizte archaizáló és az urbanizációtól elzárt jellegét a település. A két világháború között több kisebb ipari vállalkozás mellett az egyetlen jelentős ipari üzeme a mintegy 600 főt foglalkoztató Soroksári Textilgyár volt. 1950-ben Soroksár elvesztette önállóságát és Budapest XX. kerületeként Pesterzsébettel együtt Budapest része lett. Önállóságát csak 1994-ben nyerte vissza, akkor már Budapest XXIII. kerületeként.

Az 1950 utáni Soroksár egyik jelentős gyára a Soroksári Vasöntöde lett. A középnehéz és nehéz szerszámgyépöntvények gyártására létesülő öntöde terveit a Kohó és Gépipari Minisztérium 13. Gépipari Főosztályának megbízása alapján 1951-ben a Nehézipari Tervező Iroda készítette el. A tervezési feladat egy évi 10 000 tonna vasöntvényt előállító öntöde megépítése volt, amely egy műszakban működött volna. Már a tervezési fázisban módosultak azonban az elképzelések az öntvényigény növekedése miatt, s így az öntöde tervezett évi termelését kétműszakos üzemben 17 000 tonnában irányozták elő. Ennek következtében az első tervekhez képest csaknem megduplázták az öntőcsarnok területét. A beruházás tervezett összköltsége 94 453 eFt-ot tett ki. Az öntödét úgy tervezték, hogy összesen 250 embernek biztosítson munkát. Az építkezés terveit szovjet tanácsadóknak is bemutatták, akik a tervet átdolgoztatták.

A tervezéskor kiemelt gondot fordítottak a zárt helyen tárolandó nyersanyagok (samott, döngölőmassza, tűzálló agyag és a formázáshoz szükséges bentonit), valamint a szabadban tárolható alapanyagok (nyersvas, ócskavas, mész) szakszerű elhelyezésére.

Az elsők között építették fel az öntvénytörő épületét, amely négyzet alaprajzú, gúla formájú vasbeton építmény. Benne nagyméretű, 2 tonna súlyú vasgolyó leejtésével történt a hulladékként beszállított öntvények törése adagolható méretre. Az öntvénytörőnek az Ócsai út felőli oldalán helyezték el a vasból készült üzemi létrát. A 100 m² alapterületű, nyolc méter magas építmény a vasgolyót mozgó motor gépházával együtt ma is áll. Iparvágányt építettek, mely a Budapest-Kelebia vasútvonalhoz csatlakozott. Sorra felépültek a szociális létesítmények is, így pl. az öltözők, a pihenőhelyiségek és a konyha.

Az öntöde üzem épülete 8880 m² alapterületű volt, s ebben az épületben kaptak helyet a nem a szorosán vett technológiához tartozó kiszolgáló helyiségek, mint pl. az öntvényraktár, a kompresszor- és transzformátorház, a szerszámraktár, a mintaraktár, a mintakészítő-, mintalakatos-, üzemlakatos- és villanszerelő műhelyek is.

Az öntödébe csak újonnan vásárolt gépeket szereltek be. A vas olvasztására négy hidegszeles kupolókemence épült, két 900 és két 700 mm átmérőjű. A kivitelezésüket 1952-ben kezdték meg.

Az építkezést 1953 júliusában a Nagy Imre kormány hatalomra jutása után leállították, de még ugyanabban az évben folytatták. Az építkezés 1954 végére fejeződött be. Az első öntéssel 1955. január 18-án kezdődött meg a Soroksári Vasöntöde termelése. Ekkorra az előnagyoló (megmunkáló) üzem és a hőkezelő üzem még nem épült meg.

A bejáratnál felépített irodaépületnél két, álló munkást ábrázoló öntöttvas domborművet helyeztek el, mindkettő alkotója Márton László szobrászművész volt. Az egyik dombormű egy öntvényt tisztító munkást ábrázol légkalapáccsal, a másik egy formázót kézi döngölővel a kezében. A műalkotások 1996-ban az Országos Műszaki Múzeum Öntödei Múzeumába kerültek.

Az 1956-os események visszavetették a további építést, csak 1958 első negyedében állították üzembe a homokművet, valamint a gépesített formázócsarnokot. A 3 éves terv (1957-1960) keretében építették meg a végleges kazánházat, a törőművet, a benzin- és olajtárolót, az oxigén- és gázraktárat, valamint befejezték a csarnokon belüli félbehagyott, befejezetlen munkákat. A beruházási előirányzat ekkor már 124 millió Ft volt. Az építkezés a Minisztertanács által kiemelt beruházások közé tartozott, s ezt a beruházási iratokon is feltüntették.

A Soroksári Vasöntödét a magyar szerszámgépipar bázisöntödéjévé kívánták kifejleszteni. Ennek kapcsán a vállalatnak át kellett venni a Budapesti Szerszámgépgyár, valamint a Fémáru és Szerszámgépgyár által gyártott öntvényeket, mivel ezeket az öntödét megszüntették. Tekintettel arra, hogy az öntöde eredetileg középnehéz és nehéz szerszámgépöntvények gyártására létesült, az új profilnak megfelelően - részben kisebb átlagsúlyú és kisebb falvastagságú öntvényeket is kellett gyártani -, a magigény lényeges növekedése miatt az öntödén belül kisebb korszerűsítéseket és bizonyos átalakításokat kellett végezni.

Közben jelentős szervezeti változás is történt, a kor trösztösítési törekvéseinek megfelelően a vállalatot 1963-ban a jelentősebb önálló öntödétet tömörítő Öntödei Vállalathoz csatolták, s annak 2. sz. gyáraként működött tovább. Az ekkor végrehajtott rekonstrukció nyomán évi 35 000 tonna jó minőségű szerszámgépöntvény előállítására bővült a gyártási kapacitás. Ezzel együtt a technológia jelentősebb részeit gépesítették. Az 1962-ben kezdett bővítések előtt 126 szellemi és 433 fizikai, azt követően 215 szellemi és 1026 fizikai munkavállalója volt az öntödének.

1962-ben készült a fa- és fémminta műhely, ami egy egyszintes, előregyártott vasbetonszerkezetű csarnok volt 2 040 m² alapterülettel, a központi laboratórium egyszintes, 540 m²-es épülete, végül a központi anyagraktár egyszintes, 560 m² alapterületű épülete. A szociális épület 1000 fő étkezését biztosító konyhával és orvosi rendelővel épült. Itt helyezték el az üzemi öltözőket, valamint a hozzájuk kapcsolódó mosdókat és fürdőket. A bővítés tervezési munkáit az IPARTERV 3. sz. irodája készítette, a felelős tervező Bánóczy Ferenc volt. A létesítmény generáltervezője a Kohó és Gépipari Minisztérium Tervezői Irodái (KGMTI) G irodája, felelős tervező: Benyovszky Móric, generálkivitelezője az Építésügyi Minisztérium (ÉM) 23. sz. Állami Építőipari Vállalata volt. Az építkezésnél már egészségvédelmi szempontokat is figyelembe vettek, kiemelt figyelmet fordítottak a világítás javítására, a por elleni védekezésre és a porelszívásra.

A rekonstrukció során új, forrószeles, nyugatnémet gyártmányú, GHW kupolókemencéket építettek és rázó-formázógépeket telepítettek. A forrószeles kupolókemencék a kisebb fajlagos olvasztókoksok felhasználás miatt lényegesen gazdaságosabbak voltak. A kemencéket ellátták izotópos szintjelző berendezéssel is, egy jegyzőkönyv tanúsága szerint az izotópos szintjelző berendezéshez szükséges sugárforrásra vonatkozó műszaki dokumentációt a KGMTI-től kérték be a Csepeli Izotóp osztály részére. 1963-ban épült az elektro-

mos fogadóállomás és az öntvénymegmunkáló, az un. hidegüzem is, valamint a gépkocsi-, a targonca-, és a kerékpárszín. 1964-ben teherfelvonót építettek a konyha kiszolgálására.

Kedves epizódja a gyártörténetnek, hogy az Ócsai úton az öntöde előtti buszmegállónál az esővédőt a Soroksári Vasöntöde TMK-üzeme készítette Kenéz István üzemvezető ötlete alapján 1973-ban, társadalmi munkában. Az építményt vaslemezekből szegecseléssel állították össze. Két rövidebb oldalán helyezték el a Soroksári Vasöntöde emblémáját, körben pedig SV monogram hirdette a közeli gyárat.

Az öntöde 1976-1987 között a GANZ-MÁVAG Mozdony-, Vagon és Gépgyár soroksári vasöntödéjeként működött tovább. Az újabb, 1,5 milliárd Ft értékű rekonstrukció révén megvalósult a villamos olvasztás, nagynyomású automata formázórendszer, hozzá modern homokművet telepítettek és korszerű gyorselemző készülékkel felszerelt laboratórium kezdte meg a működését. Így lehetővé vált a lényegesen nagyobb szilárdságú, egyben szívós gömbgrafitos öntöttvas gyártása is. A termékszerkezet jelentős mértékben a járműipari öntvények irányába tolódott el.

1987-ben megalakult a Soroksári Vasöntöde RT., amely 1992-ig üzemelt, mint állami vállalat. 1992. április 1-jén az öntödét magántulajdonosok privatizálták és Ferroform Rt. néven üzemeltették egészen 1993. október 18-ig, az utolsó öntés napjáig. A gyár felszámolása 1998-ban fejeződött be végleg.

1995-ben a német tulajdonú Lurdy Kft. tulajdonába került a mintegy 17 hektárnyi gyári földterület. A Lurdy Kft. megbízásából a Csövissz Kft. elvégezte az épületegyüttes generálfelújítását (építőmesteri, szakipari, gépészeti, elektromos munkákat) az akkori áron 120 MFt értékben, 12 hónap alatt. Az átépítés során az egykori öntöde épületen kívüli pernyefogóit lebontották.

Az öntöde egykori épületeit raktárnak és szállodának (Hotel Frankfurt), az egykori hidegmegmunkáló üzem pedig csomagolóüzemnek használják. Az öntödei jellegre ma már egyedül csak a megmaradt öntvénytörő épülete utal, amelynek lebontása olyan nagy vasbeton tömeg eltüntetését igényelné, hogy a tulajdonosnak a költségek nehezen térülnének meg.

Az OMM Öntödei Múzeumában őrzik a Soroksári Vasöntöde első termékét, egy hamutálcát, amelyet az első öntés emlékére öntöttek, és egy emléktáblát, amely az öntöde működéséről tanúskodik, vagyis a kezdetekhez és a véghez kapcsolódó tárgyakat. Ez utóbbit a pesterzsébeti Patina Öntöde Kft.-ben öntötték le 1995-ben. Az Öntödei Múzeum adattárába - hála a Soroksári Vasöntöde egykori dolgozóinak, számos dokumentum került be. Az írott dokumentumok mellett jelentős terv- és fényképanyag őrzi az öntöde építésének és működésének emlékét.

Munkás döngölővel

Munkás léghalapáccsal

Irodalom:

Szántai Lajos: A Soroksári Vasöntöde története. Budapest, 1978. (Kézirat az OMM Öntödei Múzeumának adattárában)
 A Soroksári Vasöntöde létesítésével kapcsolatos alapvető iratok 1950-től-1953-ig.
 (Kézirat az OMM Öntödei Múzeumának adattárában)
 Öntödei Vállalat Soroksári Vasöntödéje gyárfejlesztési osztály.
 Építési engedélyek. 1952-1968.